

A hazai népesedéspolitika a nacionalizmus és a pronatalista ideológia fogságában

A hazai népesedéspolitika 1867-től – Európában szinte egyedülálló módon – igyekszik kizárólag a hazai születésszámok mesterséges növelésére támaszkodni, azaz kizárólagos pronatalista politikát folytat. Ennek ideológiai alapja a nemzetközösségbe, illetve a rasszba vetett feltétlen és tudatalatti hit. Kérdés azonban, hogy gazdaságunk jövedelmezőségét és ezzel öregkori nyugdíjunktat érdemes-e feláldoznunk a rassz és a nemzet mint társadalmi konstrukciók oltárán. A szociológusok ugyanis – a történelmi és társadalomtudományi tények ismeretében – egyetértenek abban, hogy a nemzet mint közösség eszméje csak a modernkori közlekedés, tömegkommunikáció és tömegmédiá megjelenésével tudott gyökeret verni a köztudatban, azelőtt idegennek hatott a gondolat, hogy egy település lakói egy nagyobb nemzetnek lennének a tagjai. Hasonlóképpen a rassz fogalmát sem tudják a biológusok – tudományosan – meghatározni, mivel társadalmanként és koronként eltér annak a meghatározása, ki „fehér” és ki nem az. A rassz tehát nem biológiai, tudományos fogalom. A kelet-európai konzervatív mítoszgyár által a fehér, keresztény kultúra utolsó bástyájaként emlegetett Kelet- és Kelet-Közép-Európa lakossága a XX. század eleje táján még nem is számított „fehérnek”, ez a titulus kizárólag az észak-, illetve nyugat-európai származású, magas, szőke és kékszemű nordikus rasszt illette meg. Ha öregkori nyugdíjünk biztonságára vágyunk, nincs más út: száműznünk kell a népesedési politikánkból a régóta uralkodó nacionalista és pronatalista ortodoxiákat, mivel ideológiai szemellenzőjük révén ellehetetlenítik a nyugdíjrendszer rendbetételéhez szükséges új eszköztárunk körüli vitákat: a bevándorlás megindításának lehetőségét vagy a technológiai fejlődésből eredő, egy főre eső termelékenységnövekedést. Mindkét lehetőségnek fontos szerepe van a nyugdíjrendszer finanszírozhatóságának a

helyreállításában, mivel például a nemzetgazdaságban megtermelt GDP – és az onnan elvont adó- és járulékbévételek – nemcsak attól függ, hogy mennyien dolgoznak a gazdaságunkban, hanem a gépesítés és automatizáció technológiai színvonalától is, ugyanakkor meglehetősen kétséges, hogy a mai társadalmunkban, a párkapcsolatokkal szemben támasztott megváltozott társadalmi igények és körülmények miatt lehetséges a népesedéspolitikában kizárólag pronatalista eszközökre támaszkodni ahhoz, hogy Magyarország népesedésének fogyását megállítsuk.

A populista, nacionalista politika nagy erővel kérdőjelezi meg az Európai Unió és más nemzetközi szervezetek legitimitását, ám egyikünk sem gondolkozik el azon, hogy mi az a nemzet mint közösség. Van-e legitimitása, valós múltja, működőképes-e még egyáltalán a nemzetállam eszménye? Létezik-e valóban mint vérségi jelenség, vagy csupán egy kulturális konstrukcióval van dolgunk? Czeizel szerint¹ a magyarság nem genetikai kategória. Ez okból a magyar identitást mint olyat nem lehet a család tágabb kiterjesztéseként értelmezni. Ezt támasztják alá a tatárjárás, a török hódoltság és különböző háborúk és járványok után tapasztalt, a népesedést pótolni kívánó nagy arányú magyarországi betelepítések is. Hivatalos népesedési politikánk a kiegyezés 1867-es évétől változik meg az egyoldalú pronatalista szemléletre, ám az is igaz, hogy ekkortól állnak rendszerezett demográfiai adatok a rendelkezésünkre² – ez a népesedéspolitikai változás a nacionalizmus sikeridőszakával kísértetiesen egybeesik! A nacionalizmus eredetét kutató Andrew Pilkington szociológus kutatásai szerint bár a nemzetállamok hívei olyan nemzet tagjainak vallják magukat, melynek létezése az ősi időkig nyúlik vissza, valójában a nemzet mint közösség ideája csak a XVIII. században alakult ki és terjedt el a tömegkommunikáció és -média megjelenésével. Az emberiség történelme legnagyobb részében kistelepüléseken tengette életét, arról mit sem tudva, hogy mi történik a kisközösségén kívül eső tágabb környezetében, ezért olyanról, hogy „nemzet” tudomása sem lehetett.³ Ha logikusan belegondolunk, ez szükségszerűen volt így, hisz ha nincs áram, televízió, rádió, internet, telefon a kistelepülésen, nem tudom elolvasni az újságot – még a XIX. század legelején is majdnem 90%-os volt az írástudatlanság a világban!⁴ –, akkor honnan tudhatok egy, a környezetemen kívül eső nemzet létezéséről, és miképp tartom vele napi szinten a kapcsolatot? Jászi Oszkár, a neves magyar társadalomtudós szavaival: „Az államnak és tagjainak ezen állandó és szoros kapcsolata csak egy rendkívül kifejlett közlekedés,

hírszolgálat, és közvéleményt alkotó apparátus (főleg a sajtó) útján lehetséges. A mai nemzeti állam vasút, távíró, telefon, és könyvnyomtatás hiányában összeesnék. [...] Az ókori és középkori vallási, vagy dinasztikus elvekkel szemben úgy elméletben, mint gyakorlatban a nemzeti szolidaritás gondolata – a modern államok vallása – egyre teljesebben érvényesül.”⁵

Giddens hívja fel a figyelmünket továbbá, hogy Nyugat-Európa legtöbb nemzeténél egyetlen etnikai csoport terjeszkedett addig, míg ki nem szorította a többi, eltérő történelmi eredetű nyelvi közösséget: Franciaországban, a francia nyelv, amit mi ismerünk, csak később vált dominánssá, a Franciaország területén létező kisebb etnikumok kiszorítása után. Mindezek alapján leszögezhetjük, hogy a nemzetállam egyáltalán nem a történelem eleje és nem is a vége vagy egyáltalán szükséges velejárója. Mindennek tudatában megmosolyogtatók az olyan hangok, melyek a nemzetállamot a valós történelmi jelentőségén túlmutatva idealizálják.

A nemzeti eszme születése idején kétségtelenül progresszívnek számított. A nemzethez való hűség jogosan vette át a helyet az uralkodóhoz vagy dinasztiahoz való hűség helyett. Sokkal demokratikusabb a tágabb „nemzetnek” hűséget esküdni, mint egy egyház vagy istenség által „kiválasztott” uralkodónak, vagy olyannak, akinek hatalma legitimitását családja, dinasztija adja. Egresi és szerzőtársai mutatnak rá, hogy egy feudális uralkodót az tett legitimé, hogy uralkodói családból – dinasztiaiból – származott, s uralmát az egyház legitimálta; ily módon egy nemzet teljesen ellentétes érdekű osztályai – a nemzeti munkaerő és a belőle hasznot húzó nemzeti tőkés – is bármilyen cél érdekében egyesíthetők; ezekben a régi időkben a hivatalos hatalomnak ellentmondókat *felségsértőnek* nevezték, ma a nemzetközösség legitimitációját megkérdőjelezőket *hazaárulónak* hívják. A nemzeti eszme fénykorában háborúzó városállamokat, emberek tömegeit egyesítette; ugyanakkor uniformizáló törekvései révén sokszor az etnikai sokszínűség elpusztítójának bizonyult.⁶ A nemzet eszménye mára lejáratódott és idejétmúlt, sötét ideológiák jogfosztó eszköze lett. Ezért át kell adnia helyét valami másnak, ami emberi közösségeinket korunkban is békében egyesíti. A nacionalizmus legszélsőségebb formái Adolf Hitler náciizmusában és a korra jellemző egyéb fasizmusokban teljesedtek ki, hogy a polgári lakosságot kulturálisan vagy „vérségileg” erőszakosan homogenizálják etnikai tisztogatások és genocídiumok révén. Hozzá kell tennem azonban, hogy a nemzetfelfogásnak is több válfaja lehetséges: az amerikai–

francia értelmezés, illetve – a magyar jobboldalra is erőteljesen ható – német nemzetfelfogás. Az amerikai, illetve francia nemzetfelfogás nem vérségi, hanem politikai és jogi kategória, azaz attól tartozom az amerikai közösségéhez, hogy engem ugyanazok a jogok illetnek meg, ugyanaz az állampolgárságom, tehát nem a közös kultúra vagy feltételezett vérségi összetartozás számít, hanem a jogi státusz. Ezzel szemben a romantikában gyökerező német nemzetfelfogás szerint a nemzet közösségét az olyan – a követői által „természetesnek” tartott – jellemzők tartják össze, mint a közös eredet, közös „nemzeti sors”, nyelv és kultúra. Valódi nemzetállam persze még soha nem létezett,⁷ és belátható, hogy nem is megvalósítható, legfeljebb erőltethető a polgári lakosság ellen folytatott folyamatos állami erőszakkal, mint azt próbálták a fasizmus különböző válfajait képviselő rezsimiek. A nemzetközpontú ideológia problemitákájához tartozik még, hogy az emberiséget államalkotásra képes – államalkotó –, illetve államalkotásra képtelen – nem államalkotó – népekre osztja,⁸ tehát az állam nélküli kisebbségeket alávetettségre kárhoztatja.

A kelet-európai etnonacionalista jobboldalon és az alt-right berkeiben elterjedt nézet, hogy Kelet-Európa a fehér, keresztény, azaz ősi európai világ utolsó romlatlan bástyája. A XX. század eleji, fehér felsőbbrendűséget hirdető és fajvédő irodalmat tanulmányozva azonban a fehérség egy eltérő képe tárul szemünk elé, egy olyan kép ami nem túl hízelgő az egyszери rasszista kelet-európai számára, aki bőre világos színe miatt a „fehérség” büszke részesének gondolná magát. A dél-, illetve kelet-európai népességet ugyanis, a zsidó lakossággal egyetemben a korabeli fajvédő meggyőződés egy alacsonyabbrendű korcs fajzatnak tartotta, a szemükben az európaiság egyetlen valódi letéteményese az északi típusú, magas, szőke kék szemű nordikus rassz volt.⁹ Lothrop Stoddard, XX. eleji, nagy hatású fajvédő ideológus munkássága erre a leghitelesebb bizonyíték: „a kiváló nordikus rassz mindenképpen felett!”¹⁰ Brodtkin¹¹ és Ignatiev¹² egyaránt rámutat arra, hogy a „fehér” faj egy önkényesen konstruált, állandóan változó fogalom, egy látszaton alapuló társadalmi hierarchia, mivel a fehérség körülhatárolása a történelem során mindenkor változott: egy időben még az ír lakosság sem számított úgymond domináns, fehér társadalmi státuszúnak, egy ember alattinak tartott, megvetett kisebbség voltak. Bizonyos konzervatív, etnicista megmondóemberek Ignatiev azon felhívását ítélik el, melyben a fehérség eltörlését szorgalmazza, ezzel úgy állítva be az értelmiségit, mintha genocídiumot akarna a „fehér rassz” ellen elkövetni. Koránt sincs így, hisz a fentiekből tudjuk, hogy a fehér

faj mint olyan csak egy képlékenyen változó, társadalmi fogalomként létezik, a valóságban egyáltalán nem. De mit mond erről a biológia tudománya? Goodman, a biológiai antropológia professzora szerint¹³ az emberi rasszok fogalmát nem a biológia tudománya alkotta meg, ezért kicsit olyan az ellene való küzdelem, mintha a laposföldelmélet ellen küzdenénk: a mindennapi látásunkkal úgy látjuk, hogy a Föld lapos, csak nagyon magasról látszik, hogy a Föld laposnak gondolásával irtózatosat tévedtünk. Rávilágít, hogy a biológiai rassz nem létezik, annak látszata egy ideológia önkényes terméke, mely távol áll a tudomány világától, ezért pusztá kulturális-politikai termékként lehet kezelni. Francis Collins orvos-genetikus, az emberi génkészletet kutató Human Genome Project egykori vezetője – később az egyesült államokbeli Nemzeti Egészségügyi Intézetek igazgatója – az emberi rasszok fogalmát a biológia tudományában szintén tévútnak nevezte, azért, mert képtelenek vagyunk a különböző társadalmilag bevett rasszokat genetikailag különhatárolni, egy „rasszon” belül is elképesztően nagy lehet a csoportok közötti különbség, a homogén rassz, mint olyan, nem létezik.¹⁴ John Shea, Harvardon végzett, neves antropológus és egyetemi tanár, az American Scientist tudományos szerzője szintén megerősíti a rassz mint besorolás tudománytalan és káros jellegét. Szerinte olyan önkényes jellemzők alapján határoljuk körbe a „rasszokat”, mint például a bőrszín és a haj textúrája.¹⁵ Shea szerint a rassz a népmesék születte, tudományosan azonban nem komolyan vehető fogalom.

Most, hogy elemeztük a nemzet és a rassz fogalmát, érdemes azt is górcső alá vennünk, hogy mivel kell fizetnünk a nemzet, a faj és a „tradicionális” vagy „természetes” család eszméjéért.

Mindenekelőtt röviden térjünk ki a családot övező mítoszokra, illetve a történelmi valóságra. A nemzeti ideológia által megálmodott nemzetközösség a tradicionális család eszméjén alapul. A család, ahogyan sohasem volt: férfi és nő harmonikus, békés közössége és annak politikai idealizálása. De milyen volt a valódi, történelmi, hagyományos család? Nem biztos, hogy korunk konzervatív politikai véleményvezéreinek elnyerné tetszését, akik – hitük szerint – a hagyományos család „szentségének” elszánt őrzői. Giddens mutat rá, hogy a hagyományos család alapvetően rokonok közötti gazdasági természetű megegyezésen alapult, a szerelem csak a legritkább esetben volt a házasság velejárója, a romantikus szerelmen alapuló hosszú távú kapcsolat csak az utóbbi évszázadokban vált elfogadottá a társadalmunkban, a legtöbb más kultúrában nem is létezett.

„A középkori Európában szinte senki nem szerelemből házasodott. A középkorból ered ez a szólás: »Ha feleséged szívből szereted, házasságtörő vagy.« Akkoriban – és még évszázadokon át – férfi és nő azért házasodtak össze, hogy a vagyon a családban maradjon, vagy hogy gyerekeket neveljenek, akik majd dolgoznak a családi gazdaságban. A házasságkötés után került sor, mint előtte. Az emberek néha folytattak házasságon kívüli viszonyt, ez azonban kevés olyan érzelmet szült, amelyet ma a szerelemmel társítunk. A romantikus szerelmet legjobb esetben is gyengeségnek, a legrosszabb esetben pedig valami nyavalyának tartották.”¹⁶

John Boswell, neves történész szavaival, a *The Marriage of Likeness: Same-Sex Unions in Pre-Modern Europe* című műve alapján: „Aki a »szerelem tengerébe« merül, az nem kételkedik benne. [...] Igen kevés olyan premodern vagy kortárs nem ipari kultúra lehet, amely elfogadná azt a Nyugaton kétségbevonhatatlan érvet, hogy »a férfi célja, hogy nőt szeressen, a nőé pedig az, hogy férfit«. Ezt bizony a legtöbb ember a legtöbb időben és helyen az emberi érték igencsak gyöngécske mértékének találná!”¹⁷

Giddens hívja fel a figyelmet arra, hogy a romantikus szerelem gondolata csak a XVIII. század végéfelé kezdett felbukkanni és normává válni a romantikus regények térnyerése nyomán. A nők körében népszerűvé vált romantikus regény műfaja azonban a nők számára erősen behatárolt nemi szerepeket sugalmaz.¹⁸ A tradicionális társadalmak családjában a gyerekek már 7-8 éves koruktól szüleik gazdaságában dolgoztak vagy máshol inasnak, cselédnek szegődtek, utóbbiak – a szülői háztól távol – ritkán látták viszont szüleiket. A családokban ma tapasztalt és elvárt erős kötelék a hagyományos családban soha nem létezett a magas halálozási arány miatt, mivel egy házasság átlagosan 12 évig tartott, és a gyerekeknek több mint fele temette el valamelyik szülőjét 21 éves korára.¹⁹ Láthatjuk tehát, hogy a történelmi család korántsem volt olyan rózsaszín és harmonikus, mint ahogyan a konzervatív családpropaganda láttatni akarja – a házasság alapja a családok anyagi érdeke volt, a szerelem nem juthatott szerephez.

A nemzeti ideák gazdasági szempontból szintén nem nevezhetők hatékonyak több szempontból. Mindezek a szempontok, mivel rontják a gazdaság hatékonyságát, ezért hozzájárulnak a gazdaság rosszabb teljesítőképességéhez, ezzel a nyugdíjrendszer fenntartható finanszírozhatóságának esélyét is rontják. Egyrészt a nacionalizmus

a „nemzeti szuverenitásra”, azaz a nemzeti önellátásra törekszik a gazdaság területén. A teljesen önellátó, a külvilágtól elzárt gazdaságot autarkriának nevezzük. Ebben az esetben igyekszünk minél több terméket az ország határain belül megtermelni, amire szükségünk van. Ez azonban gazdaságilag nem hatékony a nemzetközi munkamegosztás szükségyszerűségei miatt.²⁰ A világgazdaság termelési folyamatainak oda kell kerülnie, ahol azok a legproduktívabbak, hogy jövedelmünket maximalizálni tudjuk. Másrészt Alderman és Santora²¹ is rámutat, hogy az Orbán-kormány ultranacionalista és bevándorlásellenes népesedéspolitikája munkaerőhiányt okoz, mely, mint tudjuk, visszafogja a gazdaságban keletkező jövedelmek képződését, mert így kevesebb termelő dolgozónk van az országban, mint amennyi lehetne, hogy a hazai nemzetgazdaság jövedelmét előállítsa. Így kevesebb jövedelemből tudunk nyugdíjat osztani. Másrészt az egyedülként erőltetett pronatalista politikának mindezidáig a népesedésre szerény eredménye volt, és hosszú távú fenntarthatósága is kétséges, hisz a KSH adatai szerint a teljes termékenységi arányszám 2008 körül 1,35 körül mozgott, 2017–2019 között 1,49-en stagnált, 2020-ra ez az arányszám mindössze 1,56-ra emelkedett.²² A KSH adatai mutatnak rá arra, hogy a nacionalista hegemonia előtti 1990-es években a teljes termékenységi arányszám a jelenleginél jóval magasabb szinten, 1,87 körül volt!

A demográfiai átmenet első és második elmélete mutat rá, hogy társadalmunk immár végleg megváltozott ahhoz, hogy a pronatalista népesedésemélet életképes maradjon. Az első demográfia átmenet elmélete szerint a magas termelékenységgel és magas halandósággal rendelkező társadalmak fokozatosan eljutnak az alacsony termelékenységig és az alacsony halandósáig.²³ A népesség addig növekedhet töretlenül, amíg modellünkben kizárólag a halandóság csökken, ám idővel, a demográfiai lépcsőfokok előrehaladtával csökkenni fog a születések száma is: ez a tendencia a népesség folyamatos csökkenéséhez vezethet. A második demográfiai átmenet elmélete szerint az 1960-as, 1970-es évektől kezdve a fejlett országokban a termelékenységi arányszám nem éri el a népesség újratermeléséhez szükséges 2,1 gyermek/nő értéket.²⁴ Ennek oka a családdal-házassággal és párkapcsolatokkal szemben támasztott társadalmi elvárások, attitűdök és viselkedések megváltozása: tendencia a házassági arányok csökkenése, a válások növekedése, egyre gyakoribbak az egyszülős családok, s a házasságon kívüli együttélések száma is emelkedik.²⁵ „A második demográfiai átmenet magyarázata szerint a családdal,

a párkapcsolatokkal és a termékenységgel kapcsolatos viselkedés átalakulása mögött alapvetően értékrendbeli változások állnak.”²⁶

Magyarul mást gondolunk ma a családról, párkapcsolatokról és házasságról, mint régen, más elvárásaink vannak ezekkel szemben. A mitikus „régent” megelőző időkben szintén másképp gondolkodott a társadalom ezekről a fogalmakról, és így tovább, visszafelé az időben az ember megjelenésének kezdetéig. Aki egy totalitárius ideológia nevében az emberi kapcsolatok, házasság és család állandóan változó jellegébe akar erővel beavatkozni, az lehetetlen küldetésre vállalkozik, vagy szándékosan – vereségre ítelt – erőszakot szül. Ezért is lehetetlen a népesedési problémáinkat pusztán pronatalista kereteken belül megoldani.

Szükség van a bevándorlásra a népességünk pótlása érdekében: aki a bevándorlásról lemond, az a saját nyugdíjáról és rengeteg adóbevételről mond le egy kétes értékű, rasszista világszemlélet érdekében. Ezt a szükségszerűséget a nacionalista világképű államberendezkedésünk is kénytelen-kelletlen kezdi titokban elismerni, hisz – szigorú feltételek mellett – már ők is jóváhagyták az EU-n kívülről érkező szakképzett munkaerő hazánkba vándorlását és ideiglenes munkavállalását.²⁷ A külföldiek ideiglenes munkavállalása azonban kevés lesz, hisz az elvándorló, illetve elhunyt magyar népességet hosszú távon is pótolni kell, melyhez a pronatalista és nemzetieskedő szemellenző elégtelennek bizonyult.

Jegyzetek

- ¹ Czeizel Endre: *A magyarság genetikája*. Budapest, Galenus, 2003.
- ² Gyémánt Richárd – Katona Tamás: *A magyar népesedéspolitika (1867–1990)*. In Gyémánt Richárd – Katona Tamás: *Demográfia*. Pólay Elemér Alapítvány, 2014. Online: https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_547_Demografia/ch11s05.html
- ³ Anthony Giddens: *Szociológia*. Budapest, Osiris, 2008.
- ⁴ Our World in Data: *Literate and illiterate world population*. Online: <https://ourworldindata.org/grapher/literate-and-illiterate-world-population>
- ⁵ Egresi Katalin – Pongrácz Alex – Szigeti Péter – Takács Péter: *Államelmélet*. Győr, 2016. 182–183.
- ⁶ Egresi et al. (2016): i. m.
- ⁷ Egresi et al. (2016): i. m.
- ⁸ Egresi et al. (2016): i. m.
- ⁹ Karen B. Brodtkin: *How Jews Became White Folks?* Online: <https://nelsonssociology101.weebly.com/uploads/2/6/1/6/26165328/jews.pdf>

- ¹⁰ Lothrop Stoddard: *The Rising Tide of Color Against White World-Supremacy*. 1920.
- ¹¹ Brodtkin i. m.
- ¹² Noel Ignatiev: *How the Irish Became White*. 2009.
- ¹³ *Interview with Alan Goodman*. Online: http://www.pbs.org/race/000_About/002_04-background-01-07.htm
- ¹⁴ Jacqueline Howard: J. What Scientists Mean When They Say ‘Race’ Is Not Genetic. 2016. Online: https://www.huffpost.com/entry/race-is-not-biological_n_56b8db83e4b04f9b57da89ed
- ¹⁵ John Shea: Is Race Real? 2011. Online: <https://www.americanscientist.org/article/is-race-real>
- ¹⁶ Giddens (2008): i. m. 70.
- ¹⁷ Giddens (2008): i. m. 170.
- ¹⁸ Janice A. Radway: *Reading the Romance. Women, Patriarchy, and Popular Literature*. Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1984.
- ¹⁹ Giddens (2008): i. m.
- ²⁰ Bozsik Norbert: *Nemzetközi gazdaságtan I. Nemzetközi kereskedelem és versenyképesség*. Saldo, 2011. 45–84.
- ²¹ Liz Alderman – Marc Santora: Hungary’s Nationalist Policies Have Created a Labor Shortage. The Fix Isn’t Helping. 2019. Online: <https://www.nytimes.com/2019/05/03/business/hungary-slave-law.html>
- ²² KSH: A népesség, népmozgalom főbb mutatói. 2021. Online: https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0001.html
- ²³ Kapitány Balázs (szerk.): *Demográfiai fogalomtár*. Budapest, KSH Népeségstudományi Kutatóintézet, 2015. 69–70.
- ²⁴ Kapitány (2015): i. m.
- ²⁵ Kapitány (2015): i. m. 70.
- ²⁶ Kapitány (2015): i. m. 70.
- ²⁷ Joób Sándor: Szijjártó EU-n kívülről hozott munkaerővel és magyar vállalatok külföldi cégfelvásárlásaival akarja erősíteni a gazdaságot. *Telex.hu*, 2021. 07. 08. Online: <https://telex.hu/gazdasag/2021/07/08/szijjarto-peter-gazdasag-vallalat-export-kulfoldi-munkaero-eximbank-hitel-foglalkoztatás>